

alimara

COL·LECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 65, Juny 2022

ISSN: 2659-5273

Treball social comunitari

Recuperació i activació dels rituals socials per a la creació de comunitat

Lluís Ballester Brage

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques
Universitat de les Illes Balears

 IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

Els rituals assumeixen un paper fonamental en el manteniment i el reforç del vincle i la dinàmica social. Es pot pensar que els rituals es refereixen només a l'àmbit religiós, però les investigacions de la sociologia i l'antropologia han mostrat la seva rellevància a tots els àmbits de la dinàmica sociocultural. Els humans ens relacionam en contextos grupals i comunitaris, als quals una part rellevant de les pràctiques col·lectives es repeteix al llarg del temps, es carrega de simbolisme i identitat, així mateix tendeix a facilitar la participació i el reconeixement de les persones que participen en una comunitat. De fet, es podria dir que els membres d'una comunitat es reconeixen per la participació en els rituals que defineixen dita comunitat.

Al llarg dels anys, una part dels rituals (tal vegada, els religiosos) ha perdut la seva força identificadora i reguladora de les relacions socials, en especial pels processos de secularització i per nous agents, com les relacions basades en la cultura de pantalla (internet). Però, una altra part dels rituals no ha deixat de guanyar participants i capacitat de generar identifications col·lectives, es tracta dels rituals esportius o culturals (concerts, festes).

En qualsevol cas, la dinàmica dels rituals i els seus resultats, quan es desenvolupen amb bons nivells de participació, es podrien considerar com a fenòmens claus de la dinàmica comunitària. Una comunitat té salut quan disposa de rituals socioculturals (temps positiu viscut en relació) i aquests són reconeguts i esperats per les persones que conformen la comunitat. La solidaritat, la capacitat d'inclusió, la participació en una comunitat que aporta identitat, etc. són resultats característics de les comunitats amb rituals vius. Aquest article se centra en la recuperació de la creació de rituals com a proposta per al treball social comunitari, per al treball socioeducatiu.

Paraules clau

Rituals, rituals d'interacció, continguts i efectes dels rituals, crisi i regeneració dels rituals.

1. Introducció

No hi ha hagut ni una sola cultura al món que no celebri amb un ritual, de la mena que sigui, els fets fonamentals que es repeteixen al llarg del cicle vital comunitari: el naixement, l'accés a l'edat adulta, les etapes de la formació i la feina, la celebració col·lectiva, la mort dels éssers propers. Els rituals ajuden a identificar i carregar de simbolisme, aquests moments que es repeteixen a totes les comunitats. A més d'aquesta importància simbòlica, es pot acreditar la seva rellevància a la conformació dels processos comunitaris, la neutralització de conflictes i el desenvolupament de la identitat. Es podria dir que els rituals són el nucli de la identitat d'una comunitat, encara que aquesta sigui diversa i canviant, per tant, té sentit que en el treball comunitari es pensi com s'han de tractar. Segons Wittgenstein (1958/1983), la millor manera de reconèixer com pot ser d'estrany ser un humà per a un altre és anar a un país amb tradicions completament diferents. Fins i tot dominant la llengua d'un país així, de vegades no podem entendre la gent, què fa i per què ho fa. No comprendre els rituals que defineixen la identitat i tradicions del país (alimentació, relacions, horaris, festes, etc.), de la comunitat, comporta una dificultat per a la inclusió social (Libanora, Schininà, & Angi, 2019).

Des d'aquesta perspectiva, els individus neixen i socialitzen no només dins de les fronteres nacionals, sinó també dins de comunitats semiòtiques (Weeden, 2002), que són complexes xarxes de comprensió del món que inclouen una dimensió social i cultural. Una visió de la cultura, i les comunitats socioculturals, com a sistemes semiòtics no implica creences i comportaments idèntics dins d'una comunitat sinó, més aviat, la capacitat dels seus membres de reconèixer els contrastos i participar en accions simbòliques mútuament comprensibles (Wedeen, 2002). És a dir, les comunitats semiòtiques configuren cercles d'intel·ligibilitat que són entesos per persones que han viscut en circumstàncies socials i culturals similars, independentment de les diferents posicions i trajectòries que hagin ocupat en el context social. Els rituals de la vida social són fenòmens de relació entre persones, actes expressius que es converteixen en fils d'una trama social de relacions, Sennet diu que conformen un "text social" (2003, p. 218). En conseqüència, el que té sentit dins d'una comunitat semiòtica pot no ser completament comprensible fora d'aquest cercle de persones que participen. Aquesta proposta és especialment rellevant per a l'estudi dels rituals, ja que els moments de relació més significatius s'identifiquen amb rituals, siguin religiosos, polítics, socials o culturals, els quals fan visible els nuclis simbòlics d'una comunitat, és a dir, el que realment és important en aquella comunitat. En una cultura religiosa es podria dir que els rituals mostren el que és sagrat.

Paul Post, professor d'Estudis Rituals de la Universitat de Tilburg els defineix indicant que el ritual és una seqüència més o menys repetible d'unitats d'acció que adquireixen una dimensió simbòlica mitjançant la formalització (que es fa, qui participa, etc.), l'estilització (quina és la litúrgia, el formalisme) i la seva situació en el lloc i el temps. D'una banda, els individus i els grups expressen les seves idees i ideals, les seves mentalitats i identitats a través d'aquests rituals, d'altra

banda, les accions rituals configuren, fomenten i transformen aquestes idees, mentalitats i identitats. (Entrada, 2015, p. 4)

Els rituals permeten viure experiències col·lectives significatives, amb una implicació que és comprensible per als participants. Aquestes experiències conformen la memòria col·lectiva i, per tant, la identitat. Dit d'una altra manera, el "nosaltres" es construeix a partir dels rituals compartits. Es podria dir que una comunitat és culturalment pobre si no disposa de rituals vius, simbòlicament i emocionalment significatius. De fet, contra el que es pot pensar, la manca de rituals fa més difícil la inclusió social, ja que no hi ha portes d'entrada a la comunitat. En aquest sentit, poder participar en les festes, en les celebracions col·lectives, en les activitats esportives pròpies, etc. facilita poder accedir a la comunitat. Els rituals es poden interpretar com a marcs interpretatius i oportunitats per a l'experiència sociocultural compartida.

Vivim en relació, també sabem que totes les relacions tendeixen a desenvolupar pautes que es repeteixen i a generar una certa cultura, és a dir, tendeixen a ritualitzar-se, així hi ha rituals familiars, de grup, institucionals, comunitaris. A la vegada, generen els vincles, el ciment de les relacions ("solidaritat"), mantenen unides a les persones en relacions (situacions).

Els rituals són formes de comportament simbòlic que operen dins de l'àmbit de les relacions comunitàries i dels sistemes de significació. Comuniquen missatges sobre el món i les relacions socials a mesura que es construeixen culturalment (Hanson, 1981). Segons Kertzer (1988: 8), un "ritual és una categoria analítica que ens ajuda a tractar el caos de l'experiència humana i a posar-lo en un marc coherent".

Es pot parlar de Rituals d'Interacció (RI) i de Cadenes de Rituals d'Interacció (CRI), aquestes darreres defineixen bona part de la dinàmica de les comunitats. També es pot parlar de rituals dinàmics (canviants).

Totes les ciències socials han tractat aquest tema, però en especial ho han fet l'antropologia (Malinowski, Levi-Strauss, Martine Segalen, Honorio Velasco) i la sociologia (E. Durkheim, George H. Mead, E. Goffman, P. Bourdieu, Richard Sennet, Randall Collins), així com la filosofia (Wittgenstein, Habermas, Byung-Chul Han). Al marge de les diferències entre tradicions i autors, què es destaca en comú a les diverses CC SS i a la filosofia?

- (1) Els rituals creen socialització i cultura.
- (2) Influeixen en la identitat i comunitat ("nosaltres")
- (3) Generen valors i símbols compartits

En la teoria de la pràctica social desenvolupada per Pierre Bourdieu, els rituals col·laboren a configurar els grups socials diferenciats i l'habitus és el concepte que identifica la transmissió dels elements clau de la socialització, la identitat, els valors i els símbols compartits pel grup. L'habitus es defineix com un sistema d'estructuració de les possessions o com un complex estable d'actituds i coneixements dels individus que influeixen en les seves conductes (estereotips de pràctiques i estratègies adoptades). Les seves combinacions concretes determinen l'actitud dels subjectes socials envers els altres subjectes (persones), la societat, l'estat i la vida en general (Bourdieu, 1998).

2. Contingut i condicions dels rituals

Per a poder analitzar els rituals, des d'una perspectiva simplificada, es pot diferenciar entre el contingut i els efectes que generen. Si s'accepta que una comunitat és una població que conviu i interactua en un territori, que desenvolupa diverses praxis col·lectives, amb una certa permanència en el temps que els hi permet construir un "nosaltres", és a dir, una identitat, llavors, els rituals identifiquen la salut sociocultural d'aquesta comunitat. Les necessitats en comú, així com tot el que es fa en una comunitat per a fer front a les necessitats, constitueixen la base sobre la qual es construeixen els rituals. El punt de partida són les necessitats socials, no només caracteritzades per l'accés als recursos per a la subsistència, sinó també per diversos processos de relació entre els humans que conformen una comunitat.

Els rituals es caracteritzen per diverses constants que es poden resumir en les que es presenten a continuació. Randall Collins va estructurar la proposta més completa sobre els rituals d'interacció (2009, p.72) i va definir els ingredients, com ara:

- Un grup (copresència corporal), que està constituït físicament d'almenys dues persones. Reunió, és a dir, co-presència corporal en "temps real".
- La participació en el ritual es produeix sense dificultats, ja que tothom compleix un rol. L'enfocament en el mateix objecte o acció dels participants, cadascú prenent consciència que l'altre manté el focus d'atenció. Funcionament acceptat pels participants. Exigeixen reunió de persones que accepten els criteris de funcionament.
- Compartir un estat emocional en comú. Tot ritual té una cerimònia, unes regles de joc, així com un vocabulari i una gramàtica pròpia. Tenen normes per facilitar el compliment de les expectatives.

- A més, Collins va identificar els rituals com a definitoris dels grups socials, en la mesura en què identifiquen qui participa i qui no, de manera similar a Bourdieu.

Es repeteixen regularment, impliquen conducta repetida, i marquen el calendari (temps comú) i els calendaris personals-familiars, per tant, tenen rellevància biogràfica. Focus d'atenció, interès coincident, combinat amb un cert estat emocional compartit.

Habermas afegeix que els rituals positius aconseguen oferir les condicions pragmàtiques per a una comunicació (interpersonal, comunitària) plena de sentit. El contingut semàntic i emocional del ritual es constitueix a partir de tres elements (2015):

- La posició i percepció compartida d'una situació social, siguin necessitats socials, producció en comú, estats d'ànim, valors, situacions de competència esportiva o qualsevol altra.
- Oportunitats per a la celebració i expressió d'emocions compartides, activades per la mateixa activitat realitzada en comú.
- Situació de seguretat basada en les elevades expectatives de conducta amb relació a les altres persones que participen.

Aquests rituals significatius, construïts a partir dels ingredients apuntats, poden ser locals (característics de la identitat d'una comunitat) o universals (celebració local de rituals universals). Collins va assenyalar que els rituals interactius es desenvolupen en cadenes de rituals d'interacció que defineixen les micro-situacions d'interacció, no es limiten als individus o als petits grups, sinó que connecten els individus amb les comunitats i els sistemes socials; les seves conseqüències s'estenen cap a fora a través de les xarxes de relacions socials fins als nivells macro (Collins, 2009, p. 20).

3. Efectes dels rituals

Es pot fer una primera diferenciació entre intencions, funcions i efectes. Les intencions són les expectatives d'aconseguir un determinat resultat, poden diferir entre les persones que participen. Ronald Grimes distingeix les funcions rituals de les intencions rituals, diu que les intencions rituals estan "al cap de la gent". De vegades, les intencions s'expressen en el llenguatge; altres vegades, els observadors, les dedueixen del comportament. Una mare diu que la seva intenció

en organitzar una festa d'aniversari per a la seva filla és "que els infants s'ho passin molt bé"... La funció, però, és indirecta, cal deduir-la. La funció és discutible. (Grimes, 2013, pàg. 301). Efectivament, les intencions i les funcions són diferents. Les funcions identifiquen per a què hi ha un ritual: celebrar, comunicar, reivindicar, elegir representants, traduir valors en pràctiques socials, etc. Però, les funcions es poden acomplir de manera diferent en dos rituals similars o en el mateix ritual al llarg del temps. D'acord amb Maisonneuve (2005, pp. 12-14), les funcions principals són l'expressió de les inquietuds, la mediació cultural (religiosa, política o altres), la mediació entre la naturalesa i la cultura, la funció de comunicació, celebració i la de regulació, aquesta darrera es relaciona amb la necessitat de tota comunitat de mantenir i reafirmar les creences i sentiments que defineixen la seva identitat.

Al marge de les intencions i funcions esperades, es poden identificar els efectes habituals dels rituals que compleixen les condicions per a la correcta realització (ingredients, per exemple). A continuació, ens centrarem en els efectes. Collins (2005, 2009) va identificar els efectes dels rituals, però la seva anàlisi es pot completar per Segalen (2005), Maisonneuve (2005) o Sennett (2003). A partir dels diversos autors es poden identificar els següents efectes rellevants:

- Els rituals defineixen transicions (hi ha nivells de complexitat que es van superant o no); també s'adapten a les edats (Gennep, 1969/2008).
- Efectes normatius. Tal com diu Habermas, parlant de Durkheim (Habermas, 2015, p. 76): els que pertanyen a un col·lectiu han de verificar la seva identitat en la realització de l'autorepresentació ritual de la societat i, mitjançant això, atorgar una força normativa a les formes de convivència social. És a dir, els rituals construeixen identitat: el "nosaltres" que identifica els membres d'una comunitat, reforçant el vincle social (Segalen, 2005, p. 25), el que Collins denomina "sentiments de moralitat", la sensació que participar en els rituals, respectar els seus símbols i defensar-los és correcte (Collins, 2009, p.73), aportant energia emocional per a defensar aquest "nosaltres" i invertir recursos, una modalitat que Durkheim denominava solidaritat de grup (Collins, 2009, p.73).
- Tenen una dimensió simbòlica. Estructuren la producció de sentit (valors i símbols). Valors compartits, normes, "moral". Simbolisme, signes (objectes "sagrats"). Legítima la ira contra els agressors dels símbols... Quan el seu funcionament perd la capacitat de vinculació simbòlica, llavors es converteixen en cerimònies ritualitzades, però sense la capacitat per a generar els efectes positius.
- Efectes de cohesió i moderació del conflicte. Segons Habermas (2015) l'expressen i el resolen en un context comunicatiu que facilita la cohesió del grup. Sennett diu, en aquest sentit i com a conclusió de la seva investigació sobre el respecte, que "els intercanvis rituals construeixen el respecte mutu." (2003, p. 230). Tot i que poden generar altres conflictes vinculats a les relacions o expressar la confusió que hi ha en una comunitat.

- Efectes comunicatius (Segalen, 2005, p. 104), ja que canalitzen l'expressió del que es considera més significatiu d'una comunitat, permetent el coneixement del que altrament no es coneixeria. No només exterioritza l'experiència, fent-la sorgir a la llum del dia, sinó que modifica l'experiència en expressar-la i compartir-la. Hi ha coses que no podem experimentar sense el ritual. Els esdeveniments que sobrevenen en seqüències regulars adquireixen un significat a partir de la seva relació amb altres que es troben a la mateixa seqüència (Douglas, 1973), és el que Collins anomena cadenes de rituals d'interacció.

També hi ha efectes clarament negatius, per exemple, l'acceptació de la desigualtat, naturalitzada en els rols que s'assumeixen, exemplificada de manera radical en els rituals feixistes (Sennet, 2003). Els rituals, mitjançant la participació, ofereixen efectes a vegades inquietants, per exemple, mitjançant rituals capitalistes com les rebaixes o rituals de competència com les proves selectives d'accés a la universitat o a una feina (per exemple, les proves MIR a la sanitat pública). Aquests rituals poden ser identificats i desarmats mitjançant la capacitat d'anàlisi crítica del que signifiquen.

Tots aquests efectes, els positius, són necessaris en la dinàmica sociocultural comunitària i constitueixen els reptes del treball social comunitari. Conèixer els rituals, els processos de constitució i enriquiment d'aquests, les maneres de desenvolupar relacions socials positives, són fonamentals en el treball amb les comunitats.

4. Teoria de la ritualització estructural (TRE)

Una concepció teòrica que pot integrar els diversos aspectes considerats per part de les aportacions més suggerents és la de la teoria de la ritualització estructural (TRE), desenvolupada especialment per Knottnerus.

La teoria de la ritualització estructural (TRE) (Knottnerus 1997, 2005, 2009, 2011, 2014a, 2014b) examina el paper que juguen els rituals en l'estructuració de la vida social. Argumenta que la dinàmica social i cultural es manté a la societat mitjançant rituals personals, familiars i socials quotidians que es produeixen en diversos entorns socials. Els rituals es defineixen com a pràctiques socialment estandarditzades impulsades per models cognitius i simbòlics. Els rituals i els hàbits/rutines són similars en certs aspectes; però els rituals solen ser molt més expressius i fonamentats en significats simbòlics, que donen significat i direcció a l'acció col·lectiva. Són un component fonamental del comportament humà i una part integral dels processos socials. De fet, els rituals estan directament relacionats amb aspectes clau de la vida social que impliquen l'organització social, la cultura i la identitat. Aquest enfocament també argumenta que els rituals es produeixen i afecten els nivells micro i macro de la societat, com ara la interacció i les relacions cara a cara, grups i organitzacions més grans, les societats locals i les dinàmiques

intercomunitàries. En determinades situacions, alguns rituals es poden dur a terme individualment, però els significats i els temes solen compartir-se col·lectivament.

La teoria de la ritualització estructural (TRE) proporciona un marc útil per entendre la dinàmica dels processos grupals i comunitaris. Més específicament, se centra en les pràctiques simbòliques ritualitzades (PSR), que fan referència a pràctiques socials habituals o normalitzades, que es fonamenten en les estructures cognitives o els marcs simbòlics dels actors que conformen una comunitat. La teoria argumenta que la ritualització implica seqüències d'interacció estandarditzades i comportament social que es produeixen en diversos entorns socials, inclosos contextos socioculturals diversos: esportius, religiosos, festius, reivindicatius, etc.

Segons la TRE, quatre factors (la rellevància simbòlica, la repetició al llarg del temps, el reconeixement i els recursos implicats) influeixen en el rang o la importància de les pràctiques simbòliques ritualitzades (PSR), identificades com a rituals, però des de la perspectiva dels actors implicats, els quals desenvolupen part de les seves pràctiques socials en contextos rituals: repetits, significatius i amb efectes esperables.

(1) La rellevància simbòlica fa referència a la mesura en què una RSP es considera central o destacada dins d'un domini d'interacció. Algunes festes o activitats esportives poden tenir una gran rellevància simbòlica, fent una gran aportació a la construcció del "nosaltres", de la identitat.

(2) La repetició al llarg del temps és la freqüència amb què es realitza una pràctica ritualitzada en un entorn social, en una comunitat. Les PSR que s'identifiquen al calendari i que estructuraven el temps de la comunitat són les més importants.

(3) El reconeixement es refereix al grau de comprensió i identificació amb el que es fa a la PSR (significat integrat) i a la comprensió del sentit d'una PSR concreta amb relació a altres rituals de la comunitat. Com més gran sigui la coherència entre les diferents PSR (i el grau en què es complementen), més probable és que tinguin un efecte o resultat important. Per exemple, els funerals, en comunitats reduïdes, són de fàcil comprensió i coherents amb el que significa perdre algú a la comunitat.

(4) Els recursos es refereixen a la inversió d'energia i recursos materials per a la realització d'una pràctica ritualitzada. Com major sigui la disponibilitat a fer aportació de recursos rellevants, és més fàcil identificar la importància de les pràctiques ritualitzades. Hi ha festes col·lectives per a les quals es fan grans inversions de temps i de recursos.

La teoria afirma que com més gran sigui el grau de rellevància, repetició al llarg del temps, reconeixement i disponibilitat de recursos per a les PSR, més gran serà el rang o la posició relativa d'aquestes PSR pel que fa a la seva importància comunitària. En essència, la teoria argumenta que com més alt sigui el rang de les PSR (tal com determinen aquests quatre factors), més gran serà la importància, l'efecte o la influència d'aquests rituals en els individus, famílies i grups que participen, per tant, més importants seran en la dinàmica comunitària.

La teoria de la ritualització estructural (TRE) s'ha utilitzat per al desenvolupament de la teoria i la investigació sobre diferents aspectes de la dinàmica sociocultural de les comunitats (Knottnerus i LoConto, 2003; Dasari, 2008). Aquí dirigim la nostra atenció a com els rituals, les pràctiques ritualitzades, que impliquen diverses modalitats de relació social, tenen un paper crucial en la construcció de la comunitat (Sen, 2013; Sen i Knottnerus, 2016). Un dels fenòmens més rellevants és el desenvolupament de les experiències significatives, les quals constituïran el record personal i la memòria col·lectiva. Els rituals o les pràctiques simbòliques ritualitzades (PSR) més rellevants construeixen aquesta memòria col·lectiva.

La memòria és el suport de construcció del passat i, alhora, del futur, atorgant continuïtat i sentit al present, mitjançant la seva reconstrucció i resignificació a través de l'ús del llenguatge. La memòria té un caràcter normatiu en tant que generadora de pautes i de models de comportament socialment construït i compartit, que s'emmarquen en un context social determinat. En aquest sentit, recordar personalment és fer memòria col·lectiva o participar de la memòria col·lectiva, creant i resignificant el passat i donant forma a una experiència inclusiva. Com deia Honorio Velasco (1986), els rituals són mediacions entre els individus i una comunitat, en les quals les persones s'impliquen en accions significatives que consideren rellevants, les quals confirmen o transformen processos de pertinença, d'identificació, a una comunitat.

Segons Maurice Halbwachs (1925/2004) el record individual és sostingut i organitzat per la memòria col·lectiva, a través de la pertinença a la comunitat, que s'expressa per marcs socials com el llenguatge, les nocions de temps (calendari dels qui comparteixen mercat de treball, contextos educatius, etc.) i espai (entorn de vida, medi ambient, paisatge), i que possibiliten processos d'identificació.

Quins rituals tenen aquesta força que s'ha identificat en els paràgrafs anteriors? Intentem caracteritzar millor com es poden concretar els rituals i com es poden dotar de sentit i significat comunitari, d'acord amb la teoria que s'ha exposat.

5. Rituals socials de les comunitats de la Mediterrània

Els rituals, tal com s'han presentat, entesos com a oportunitats socials de relació a les quals es participa representant rols plens de sentit, a les quals hi ha implicació emocional, són oportunitats per a la interpretació de situacions i dinàmiques comunitàries, com quan es produeix un ritual religiós, esportiu, festiu, reivindicatiu, solidari o de celebració col·lectiva. També permeten identificar què és i què no és un ritual.

Es poden diferenciar rituals socials (grupals, comunitaris) i rituals individuals (conducta individual o de parella). Ens centrarem en els que ens interessin ara, els que tenen dimensió comunitària, els rituals socials. Es poden distingir diversos tipus bàsics:

- De pas d'etapa i de reconeixement de situacions: festes per naixements, rituals d'iniciació a l'edat adulta, rituals matrimonials, rols per expressar i gestionar el dol i rituals funeraris. Rituals laics de pas d'etapa. Per exemple: poder sortir sols al vespre, elegir la roba...
- Comunicatius i relacionals: cortesia, presentació i altres rituals quotidians de control de les interaccions d'alta freqüència. La participació en xarxes socials a internet (visita diària, producció de missatges i altres continguts), la lectura de diaris al principi del dia, etc. La llengua que fem servir i com la fem servir. Trobades i reunions d'amics.
- De celebració: Nadal, l'inici de la primavera o l'estiu. Els rituals de commemoració d'una gran activitat col·lectiva o de creació del barri.
- Religiosos. Per exemple: misses catòliques, sagraments catòlics paral·lels a rituals de pas d'etapa (Baptisme, Confirmació, Eucaristia, Penitència i Reconciliació, Unció dels Malalts, l'ordre Sagrat i el Matrimoni).
- Associatius, polítics i de poder. Eleccions, participació en activitats d'associacions i partits, sessions de control (territorial, parlamentari...), manifestacions anuals, reunions informatives i d'agitació veïnal o política.
- Educatius. Inici de curs. Cerimònia de cloenda de curs o d'accés a una titulació. Formació per a poder conduir un vehicle (es passa a formar part d'un grup social, amb normes...).
- Culturals i festius. Festes. Calendari cultural (setmana de jazz...). Xerrades o debats. Concerts. Modalitats de lectura, cinema i consum cultural.
- Productius. Les activitats regulades per temporades: inici i final, rituals de presentació a les empreses, etc. Abans, les collites i els diversos moments del cicle productiu es marcaven amb rituals diversos.
- Vestimenta: què és acceptable, marca de context (platja, formal...), grups específics uniformats (policies, personal sanitari, bombers, etc.), moda i funcionalitat.
- Activitat física i expressió corporal: passeig cada dia, nedar; activitats amb grups d'afinitat: jugar pàdel, futbol, córrer...
- Esportius. Partits i altres competicions de rellevància (formalitzades, amb calendari i normes). Els "nostres" equips.
- Alimentaris. De producció i consum. Les temporades d'aliments, les produccions col·lectives d'aliments (per Pasqua o Nadal), la pesca, etc. Les maneres de fumar tabac, l'alcohol, etc.

- Familiars: els dinars periòdics, els aniversaris, els rituals de convivència, hospitalitat i suport...
- Lligar-Intimitat: com es considera acceptable, signes reconeguts.

Tots aquests tipus de rituals es poden identificar en una comunitat, participant sectors diferents de la població, en funció de les pràctiques socials que desenvolupen. Unes persones tindran una molt intensa participació social, altres només s'implicaran en alguns rituals. En qualsevol cas, aquests rituals indicaran tres avaluacions de la salut social d'una comunitat, avaluacions que són complementàries i que es poden realitzar des de la perspectiva de la teoria de la ritualització estructural (TRE), la qual definirà quins són els rituals més significatius, a partir dels que es poden fer les avaluacions:

- La riquesa sociocultural d'una comunitat, la qual es determinarà per la quantitat, varietat i nivell de participació (implicació, motivació, inversió d'energia...) de la seva població. Aquesta riquesa es relaciona amb el benestar i la satisfacció de la vida a aquesta comunitat, ja que els rituals es poden interpretar com a ocasions de temps positiu en interacció social.
- El nivell de participació social, els actius comunitaris, es determina per implicació en els rituals de la comunitat. Una comunitat té nivells excel·lents de participació si aconsegueix implicar els seus membres en activitats repetides (no puntuals) en benefici de la comunitat. Els actius comunitaris, és a dir, la gent que participa, no només la que declara la intenció de participar, es pot avaluar a partir dels rituals esportius, d'activitat física, educatius, festius, culturals, etc.
- La capacitat d'inclusió i la flexibilitat d'una comunitat. Si es disposa de diversitat de rituals, la possibilitat d'incloure gent encara no implicada o gent nouvinguda a la comunitat, augmenta considerablement, facilitant solidaritat social i capacitat de prevenir conflictes i exclusió. Per exemple, una família immigrant, en una comunitat amb rituals esportius, culturals, d'activitat física, festius, ecològics... pot trobar diverses oportunitats per a implicar-se i ser reconeguda.

Per aquests motius, l'activació de rituals o la creació de nous, pot assumir la qualitat d'un repte significatiu per a aquelles persones implicades en el treball social comunitari.

6. Crisi dels rituals. Processos de rutinització i pèrdua de sentit, processos de regeneració i activació dels rituals

Tots aquests rituals es poden promoure, en un sentit positiu per als participants, però també poden perdre significat. Un dels primers indicadors d'aquesta pèrdua d'importància és la seva rutinització o burocratització, és que deixen de generar emocions. Poden seguir carregats de valor simbòlic o de força, per a una part de les persones implicades, però ja no generen atracció ni tenen capacitat d'inclusió de noves energies. Pot haver passat això amb part de les misses catòliques, els rituals democràtics (eleccions o participació en els partits polítics) o els rituals de pas més formals (matrimoni formal o emancipació de la família).

Hi ha autors que parlen de la desaparició dels rituals i de les conseqüències que això implica (Han, 2020). Han adverteix de la carestia de símbols que pateixen les societats contemporànies, en què les informacions i fenòmens rellevants perden la seva força simbòlica. D'aquesta manera, els rituals, entesos com a procediments culturals de construcció de la identitat, procediments que donen estabilitat a la comunitat i que converteixen "ser al món" en un "ser a casa", van desapareixent.

Què provoca la rutinització dels rituals, la formalitat supera l'expressivitat

- Perden vincle amb les necessitats i no són substituïts per altres rituals amb aquestes vinculacions actualitzades (rituals de respecte i cura del medi ambient, rituals de relació igualitària).
- Deixen de generar energia emocional perquè es repeteixen fórmules i estils comunicatius sense actualitzar.
- Valors superats, ja no vinculats amb el que es considera rellevant.
- Canvis en els calendaris: productius (ja no vinculats a agricultura o la indústria).
- Efectes negatius, vinculats a la confusió de les comunitats.
- Són manipulats per subgrups o per líders de diversos tipus (comunitaris, polítics, religiosos).
- Són substituïts per altres maneres d'expressar identitat a partir de relacions a internet.

Els rituals poden ser regenerats, també es poden crear nous rituals. El vincle amb les necessitats, nous simbolismes i valors, permet la inversió d'energia, les emocions compartides i la recuperació dels rituals més vius. L'espontaneïtat col·lectiva pot generar nous rituals, però també

es poden dissenyar en processos comunitaris, com ara l'obertura de camins per a passejar, les quedades per a netejar els espais col·lectius, les noves festes populars, etc.

En aquest procés, no es poden oblidar els nous elements, presents a la vida quotidiana de la població: les tecnologies de pantalla, amb la seva capacitat per a connectar, informar i comunicar, així com la seva capacitat per a desconnectar, aïllar, desinformar i generar hàbits tòxics. Alguns d'aquests elements que poden canviar les relacions els hem tastat al confinament de manera massiva, com ara les comunicacions amb pantalla (Zoom, Jitsi Meet, GoToMeeting, Skype i molts altres).

Cal no oblidar que les reformes dels rituals ja existents, quan han perdut força, és una de les millors opcions. Aquesta regeneració a vegades s'aconsegueix canviant la litúrgia, la formalitat, la manera de comunicar i expressar. Es pot reorganitzar o innovar, com s'ha fet històricament amb alguns rituals (augmentant la participació, controlant els processos de manipulació, evitant l'avorriment que poden provocar).

Finalment, també es pot facilitar el redescobrimt del sentit de les tradicions compartides, com per exemple recuperant la producció ritual d'aliments (panades, rubiols, frit, etc.), recuperant la música popular i les oportunitats per a tocar i escoltar, revalorant les excursions, les celebracions o les festes populars. En aquesta perspectiva cal considerar el canvi poblacional, la incorporació de nous grups culturals i les tradicions ara presents, ja que la població que canvia de lloc de residència les pot haver duit amb ella.

A l'article s'hi exploren els rituals com a resposta a un problema caracteritzat per la pèrdua cohesió, la pèrdua d'identitat i de consciència comunitària. Construir situacions significatives a les quals es defineix un espai públic d'expressió i solidaritat, és coherent amb el que proposa la teoria de l'acció comunicativa de Jürgen Habermas (2015, p. 80), generant (1) relacions interpersonals significatives i (2) comunicació intencional, a partir d'un món comú de significats simbòlics. Però sobretot, és coherent amb el que les persones que s'impliquen en el treball social comunitari saben que podrien fer per a desenvolupar dinàmiques socioculturals positives.

Referències bibliogràfiques

Bourdieu, P. (1998) Structure, Habitus, Practices. *The Journal of Sociology and Social Anthropology*, 1, 2.

Collins, R. (2009). *Cadenas de rituales de interacción*. Anthropos Editorial.

Dasari, A.S. (2008). *Ethnic organizations and ritual dynamics: Exploration of an Asian Indian community*. Oklahoma State University.

Douglas, M. (1973). *Pureza y peligro. Un análisis de los conceptos de contaminación y tabú*. Siglo XXI.

Gennep, A. van. (1969/2008). *Los ritos de paso*. Alianza editorial.

- Grimes, R. (2013). *The craft of ritual studies*. Oxford University Press.
- Habermas, J. (2015). Una hipòtesis sobre el significado histórico-genérico del rito. En: *Mundo de la vida, política y religión*. (pp. 71-85). Editorial Trotta.
- Halbwachs, Maurice (1925/2004). *Los marcos sociales de la memoria*. Anthropos Editorial.
- Han, Byung-Chul (2020). *La desaparición de los rituales*. Herder Editorial.
- Hanson FA (1981) The semiotics of ritual. *Semiotica* 33(2): 169–178.
- Kertzer D (1988) *Ritual, Politics, and Power*. Binghamton, NY: Yale University Press.
- Knottnerus, J. David and LoConto, David G. 2003. "Strategic Ritualization and Ethnicity: A Typology and Analysis of Ritual Enactments in an Italian American Community." *Sociological Spectrum* 23:425–461.
- Knottnerus, J. David. 1997. "The Theory of Structural Ritualization" Pp. 257–279 in *Advances in Group Process*. Vol. 14, edited by B. Markovsky, M. J. Lovaglia, and L. Troyer. London, England: Jai Press Inc.
- Knottnerus, J. David. 2005. "The Need for Theory and the Value of Cooperation: Disruption and Deritualization." *Sociological Spectrum* 25(1):5–19.
- Knottnerus, J. David. 2009. "Structural Ritualization Theory: Application and Change." Pp. 70–84 in *Bureaucratic Culture and Escalating World Problems*, edited by J. D. Knottnerus and B. Phillips. Boulder, CO: Paradigm Publishers. Knottnerus, J. David. 2011. *Ritual as a Missing Link within Sociology: Structural Ritualization Theory and Research*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Knottnerus, J. David. 2014a. "Emotions, Pride and the Dynamics of Collective Ritual Events." Pp. 43–54 in *Understanding Collective Pride and Group Identity: New Directions in Emotion Theory, Research and Practice*, edited by G. B. Sullivan. London and New York: Routledge.
- Knottnerus, J. David. 2014b. "Religion, Ritual, and Collective Emotion." Pp. 312–325 in *Collective Emotions: Perspectives from Psychology, Philosophy, and Sociology*, edited by C. von Scheve and M. Salmela. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Libanora, R., Schininà, G., & Angi, K. (2019). Rituals and celebrations. In G. Schininà (Ed.), *Manual on Community-Based Mental Health and Psychosocial Support in Emergency and Displacement*. Geneva: International Organization for Migration. p. 89-98.
- Maisonneuve, J. (2005). *Las conductes rituales*. Nueva Visión.
- Post, P. (2015). *Ritual studies*. Oxford Research Encyclopedias, 1, 23.
- Segalen, M. (2005). *Ritos y rituales contemporáneos*. Alianza editorial.
- Sen, B., Knottnerus, J. David (2016). "Ritualized ethnic identity: Asian Indian immigrants in the southern plains." *Sociological Spectrum* 36(1), 37-56.
- Sennett, R. (2003). *El respeto. Sobre la dignidad del hombre en un mundo de desigualdad*. Anagrama.
- Velasco, H. M. (1986). Rituales e identidad: dos teorías y algunas paradojas. *Revista de occidente*, (56), 65-75.

Wedeen L (2002) Conceptualizing culture: Possibilities for political science. *American Political Science Review* 96(4): 713–728.

Wittgenstein, L. (1953/1983). *Investigacions filosòfiques*. Editorial Laia.